

NA PO LE ON

In het voetspoor van de Keizer

IN NL

↑ Ruitersportret van keizer Napoleon door Carle Vernet.
Sotheby's.

→ Napoleon in zijn studeerkamer in de Tuileries, door Jacques-Louis David in 1812.
National Gallery of Art.

→→ Napoleon als koning van Italië door Andrea Appiani, 1805.
Kunsthistorisches Museum.

Roy de Beunje en
Anja Krabben

NAPOLÉON IN NL

In het voetspoor van de Keizer

WalburgPers

Colofon

Met veel dank aan Albert Andriessen, Dick van Schaik, Bert Sliggers en Jan Taco Te Gussinklo voor hun medewerking.

Afbeeldingen omslag

Voorzijde

De intocht van keizer Napoleon met zijn staf op 9 oktober 1811 te Amsterdam door Mattheus Ignatius van Bree.

Amsterdam Museum.

Achterzijde

Napoleon, Marie Louise en de Koning van Rome door Alexandre Menjaud, 1812.

Château de Fontainebleau.

Redactie

Yvonne Schouten, Driebergen-Rijsenburg

Omslagontwerp

Erwin Bomans, BNO Leucq!, Goor

Vormgeving binnenwerk

Ronald Boiten en Irene Mesu, Amersfoort

www.walburgpers.nl

© 2016 Roy de Beunje en Anja Krabben,
p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd worden verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462491106

NUR 685

Voorwoord

6 In de voetstappen van keizer Napoleon, oktober 1811

1

Aankomst in Zeeland

9

10 Strategische kusten

11 De woeste zee

12 Bombast in Veere

2

Brabant

19

19 Arm, leeg en slecht ontsloten

20 De dappere zeemannen van Willemstad

23 Papa Chassé

3

Utrecht

25

25 19de-eeuws Utrecht lag aan zee

26 Napoleon doorweekt in de stad Utrecht

29 Marie Louise bij de Broeders in Zeist

4

Zuid-Holland

35

35 Zonder Marie Louise

36 Vroeg in Dordrecht, geïrriteerd in Gorinchem

5

Amsterdam

45

45 Amsterdam in 1811

46 'Vive l'empereur'

56 Amsterdam, buffer tussen Frankrijk en Engeland

6

Noord-Holland

59

59 Leeg, waterrijk en omgeven door twee zeeën

61 De keizer brandt zijn vingers in Broek in Waterland

63 Napoleon heeft haast in Zaandam

66 Gifvrij in Medemblik

67 Den Helder: Gibraltar van het Noorden

69 Napoleon in Teylers Museum

7

Den Haag en Scheveningen

71

71 Bonne Ville de l'Empire

72 De 'Haagse Bataven' heten de keizer welkom

73 Scheveningen centrum van de Franse verdedigingslinie in Holland

77 Terug in Den Haag

8

Rotterdam

81

81 Rotterdam in de Franse Tijd

84 Rotterdam wordt ook een Bonne Ville

9

Gelderland en Overijssel

93

94 'Alle mensen zijn vrij geboren'

99 Wantrouwig en opvliegend in Zwolle

103 De Woeste Hoeve

Route Impériale door Nederland 1811

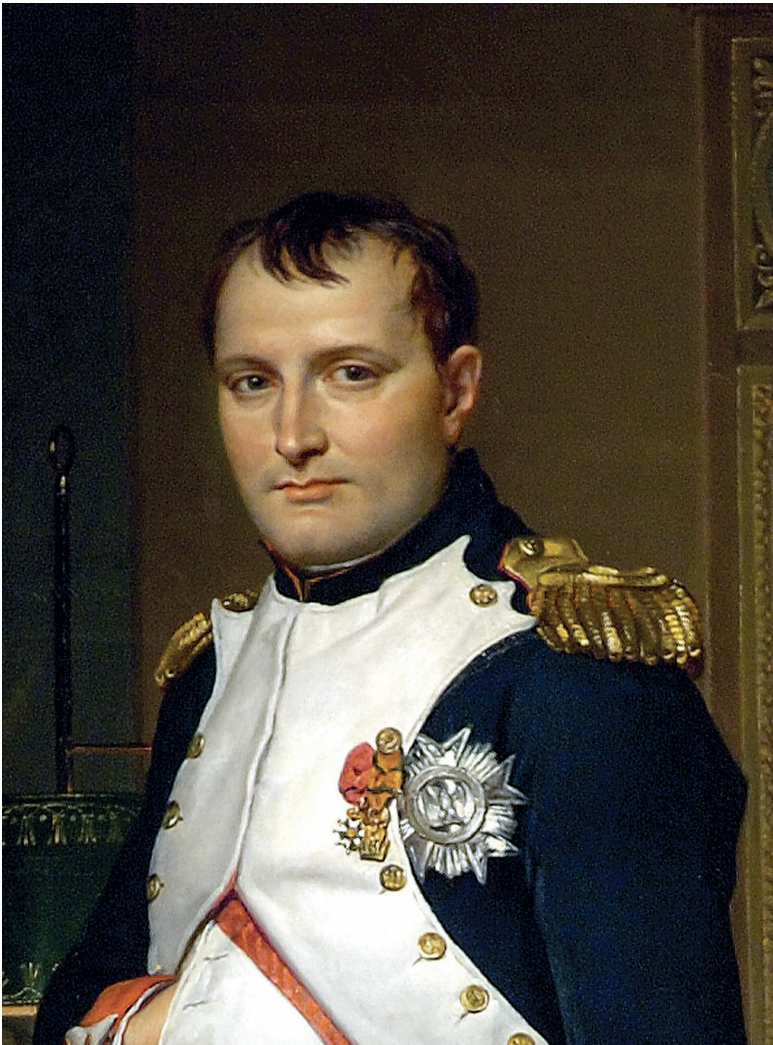
106

108 Geraadpleegde literatuur

110 Kranten en andere bronnen

110 Archieven en musea

111 Personen- en plaatsnamenregister

↑ **Portret van Napoleon** door Jacques-Louis David in 1812.

National Gallery of Art.

➤ **Portret van Marie Louise** door Robert Lefèvre in 1812.

Museon Glauco Lombardi.

Voorwoord

In de voetstappen van keizer Napoleon, oktober 1811

In het turbulente leven van keizer Napoleon was het jaar 1811 betrekkelijk rustig, en daardoor ook een weinig beschreven periode. Hij was 42 jaar en eindelijk vader van een zoon geworden. Territoriaal en dynastiek bereikte de groeicurve van de napoleontische macht in 1810-1811 haar hoogtepunt. Zijn heerschappij strekte zich uit van de Pyreneeën tot aan de Tiber en van de Adriatische zee tot aan de Oostzee. In 1811 was Napoleon uitgegroeid tot een bijna mythische figuur, een wetgever van uitzonderlijke betekenis, een oorlogstrategieer zonder weerga en een bevorderaar van wetenschap en kunst.

Voor dat laatste was in 1811 ook tijd, zoals tijdens zijn reis door Holland. Hij bezocht onder andere het Teylers Museum in Haarlem en de Stadsschouwburg in Amster-

dam. Maar tegelijkertijd moest Napoleon zich concentreren op het verslaan van zijn aartsvijand Engeland. De handelsboycot tegen Engeland was dan ook de belangrijkste reden voor zijn uitgebreide bezoek aan Nederland. Dit boek volgt in grote lijnen het bezoek van keizer Napoleon tussen 24 september en 31 oktober aan zijn nieuwe onderdanen op voorheen Hollands, sinds 1810 Frans grondgebied. Zijn bezoek kent een korte onderbreking, als hij van 30 september tot 4 oktober in Antwerpen is. Achtereenvolgens bezoekt Napoleon Vlissingen, Middelburg, Veere, Roosendaal, Willemstad, Hellevoetsluis, Goedereede, Dordrecht, Gorinchem, Leerdam, Vreeswijk, Utrecht, Zeist, Amersfoort, Amsterdam, Haarlem, Zaandam, Den Helder, Texel, Muiden, Naarden, Katwijk, Den Haag, Delft, Rotterdam, Apeldoorn, Deventer, Zwolle, Arnhem, Nijmegen en Grave. Vele andere plaatsen passeert hij voortrazend op zijn witte paard, in een boot te water of in een koets.

Op stap met Napoleon

Napoleon is ongetwijfeld een van de belangrijkste historische figuren aller tijden. Over zijn leven en werk zijn duizenden boeken geschreven en er komen er jaarlijks enkele tientallen bij. Zijn reis door Nederland krijgt in deze boeken nauwelijks aandacht, of wordt hoogstens in een voetnoot behandeld. De boeken en geschriften die aan deze reis zijn gewijd, zijn op één hand te tellen. Kortom, het werd tijd voor een boek over Napoleons reis door Holland.

Napoleon in Nederland volgt Napoleons reis in woord en beeld. Beschreven wordt wat Napoleon zoal ondernam op zijn nieuwe grondgebied, wat de reden van zijn bezoek was, wat er nog zichtbaar is van wat hij hier aantrof, maar ook de enorme invloed van zijn relatief korte bewind. Een invloed die nog steeds aanwezig is. In Route Impériale door Nederland 1811 vindt u een kaart en een korte beschrijving van de plaatsen die Napoleon heeft aangedaan.

Napoleon in Nederland is een microgeschiedenis die de historisch grote figuur heel dichtbij brengt. Te bedenken dat hij 's avonds een wandeling maakte door donker Amsterdam, dat zijn koets in de Damstraat vastliep in een verkeersopstopping omdat enkele putjescheppers te ijverig waren, en dat hij met zijn vrouw Marie Louise een bal in gebouw Felix Meritis bijwoonde. Wie had dat niet graag willen zien? Met *Napoleon in Nederland* in de hand krijgt u er een beeld van.

De titel van het boek is *Napoleon in Nederland*, omdat we vanuit het hier en nu naar de Napoleon van toen kijken en naar zijn invloed die tot nu toe merkbaar is. We concentreren ons volledig op het bezoek in 1811, toen men sprak van Holland – de termen Nederlands en Nederland werden toen nog nauwelijks gebruikt. Daarom spreken wij van Holland en Hollands, heel gebruikelijke aanduidingen in die tijd.

De Napoleonkenner zal opmerken dat wij in dit boek eerdere bezoeken van de keizer aan Noord-Brabant in 1810 en Zeeland in 1803 en 1810 buiten beschouwing laten. Dit doen wij omdat het bezoek van 1811 zoveel belangrijker en betekenisvoller was.

Wij wensen de lezer veel leer-, lees-, kijk- en wandelplezier!

Mei 2016

Roy de Beunje en Anja Krabben

De Franse Tijd: 1795-1813

In 1795 riepen Nederlandse patriotten, met steun van een Frans leger dat het land was binngetrokken, de Bataafse Revolutie uit. Het was het begin van de Bataafse Republiek. Stadhouders Willem V vertrok naar Engeland en ging in ballingschap. Na een grondwetswijziging in 1801 werd de Bataafse Republiek vervangen door het Bataafs Gemenebest. Napoleon, die zichzelf in 1804 tot keizer van Frankrijk had uitgeroepen, verving in 1806 het Bataafs Gemenebest door het Koninkrijk Holland en zette zijn broer Lodewijk Napoleon op de troon. Ontevreden met Lodewijks koningschap, besloot Napoleon in 1810 de Nederlanden bij het Franse keizerrijk in te lijven.

De Franse Tijd eindigde toen Napoleon in 1813 bij Leipzig werd verslagen en afstand deed van de troon. Daarop keerde de oudste zoon van Willem V op 30 november 1813 terug naar Nederland en werd na het Congres van Wenen in 1815 als Willem I uitgeroepen tot koning der Nederlanden.

8

↑ [Andrea Appiani \(1754-1817\) portret van Napoleon, koning van Italië \(circa 1805\).](#)
Museum Napoleon op l'île d'Aix.

1

Aankomst in Zeeland

Vanwege hun positie was de focus van Zeeland en Brabant door de eeuwen heen meer gericht op Antwerpen dan op Amsterdam (voor veel Zeeuwen en Brabanders geldt dit vandaag de dag nog steeds). Dit had ook nadelige gevolgen. De Westerschelde is de toegang tot de belangrijke havenstad Antwerpen. Op 30 juli 1809 vielen de Engelsen Walcheren binnen met als doel de inname van Antwerpen, daarvoor moesten ze eerst langs Vlissingen en Veere.

Het werd een zware strijd voor de Engelsen. Walcheren wisten ze na drie dagen te veroveren, maar Antwerpen bleef Frans. Vijf maanden was Walcheren van de Engelsen. De zogenaamde Zeeuwse koorts, een gematigde vorm van malaria, in combinatie met het drinken van besmet water, zorgden voor veel doden onder de Engelse soldaten. Eind 1809 verlieten de Engelsen Walcheren en kwamen de Fransen weer terug.

↑ 'De intrede der Engelsche in Middelburg, in oogstmaand 1809.' Op de achtergrond schepen op de werf van de voormalige Oost-Indische Compagnie en rechtsvoor een Brits schip. Zeeuws Archief, HTAM-H-031.

Strategische kusten

In de periode van 1795 tot 1810 heeft Napoleon geleidelijk aan gebied geannexeerd. Het begon met Zeeuws-Vlaanderen en delen van Zeeland en Brabant. In december 1807 werd ook Vlissingen onder Frans bestuur geplaatst, waarna in december 1809 Walcheren volgde. Op 16 maart 1810 werden de twee departementen Zeeland en Brabant ingelijfd bij het Eerste Franse Keizerrijk. Enkele maanden later onderging het resterende deel van het koninkrijk ditzelfde lot en ging het Koninkrijk Holland op in het Keizerrijk Frankrijk. In 1811 ging de aandacht van de keizer vooral uit naar Zeeland. Het ging hem daarbij om de kusten van Zeeland. Waren ze sterk genoeg om een nieuwe invasie van de Engelsen te weerstaan? En op welke wijze konden de verdedigingswerken eventueel verbeterd worden? De Engelsen waren in 1809 Walcheren binnen-

gevallen. Dat mocht niet nog eens gebeuren. De zee speelde een belangrijke rol tijdens zijn reis. Ook noodgedwongen, want door slecht weer moest Napoleon enkele dagen voor de kust van Vlissingen op het schip de Charlemagne blijven. Hij schreef er brieven naar Marie Louise en verdiepte zich in oude en nieuwe plannen voor de kustverdediging van Zeeland en Holland. Napoleon bezocht in 1811 de fortificaties op de beide oevers van de Westerschelde, bij Cadzand, Breskens, Terneuzen, Fort Bath en Vlissingen. Tegenwoordig doen veel forten dienst als decor voor familie- en bedrijfsuitjes, of zijn er vakantieparken gevestigd op de mooie, strategische plekken waar de forten ooit stonden.

De woeste zee

Napoleons pleisterplaats in Zeeland en Brabant in 1811 was de zee. Hij overnachtte op linesschip de Charlemagne.

Op 24 september 1811 kwam Napoleon vanuit Oosten-de via Blankenberge (België) naar Cadzand en Breskens. Er lag voor de rede van Vlissingen een uitgebreide vloot op hem te wachten. De vloot bestond uit 21 linesschepen, 11 fregatten en 12 brikken en kotters. Sommige schepen hadden een Franse bemanning, andere een Hollandse of Deense. Elk schip salueerde voor de keizer met drie kanonschoten. Aan Marie Louise schreef hij een dag later: 'Ik heb gisteren mijn

gehele eskader kunnen inspecteren, schip na schip. Ik heb hier 24 grote en die zijn in goede staat.' Napoleon eindigde op het linesschip de Charlemagne.

Het linesschip de Charlemagne was in april 1807 in Antwerpen te water gelaten. Er is niet zoveel bekend over dit schip, behalve dat het geen lang leven heeft gehad. Het schip werd in 1814 opgenomen in de Nederlandse vloot, onder de naam Nassau. In 1823 werd het schip gesloopt.

Op woensdag 25 en donderdag 26 september 1811 moest Napoleon, gedwongen door noodweer, zestig uur aan boord van de Charlemagne blijven. De woestheid van de zee maakte het onmogelijk van boord te gaan. Toch bleven koeriers (officieren van de Garde Marine) rapporten en brieven brengen. Eerst gingen ze naar het fregat Minerva en als de stroom en wind het maar even toeliet, werden ze naar de Charlemagne gestuurd.

↑ **Het Nederlandsch Escader Voor Boele Combe (Eiland Celebes). In het midden het linesschip Nassau, voorheen de Charlemagne, het schip waarop Napoleon in 1811 voor de rede van Vlissingen lag. Aquarel van Q.M.R. Ver Huell uit 1820.** Maritiem Museum Rotterdam.

→ De route die Napoleon tussen 24 september en 6 oktober aflegde. Napoleon had Zeeland en Brabant eerder bezocht, in 1810. De groene route toont welke plaatsen hij toen heeft bezocht. Kaart: UvA-Kaartenmakers.

De keizer had geen last van zeeziekte. Wel slingerde het schip af en toe zo dat het hem het werken belette. Aan de prins Cambacérès (1753-1824), aartskanselier te Parijs, schreef hij: 'Maar dat belet mij niet goed te eten en goed te slapen.' Marie Louise schrijft hij dat het erg hard waait en de golven hoog zijn, 'maar ik heb er geen last van.'

Op 26 september om 6 uur 's avonds schrijft hij aan zijn 'lieve Louise': 'Er waaide gisteren een erg koude wind. Ik heb niets van je gehoord. Ik heb twee dagen geen contact kunnen hebben met de wal. De zee was te onstuimig. Ik blijf morgen ook nog aan boord om manoeuvres met het eskader uit te voeren. Morgenmiddag zal ik in Vlissingen zijn en ten slotte in Antwerpen. Ik hoop vanavond te vernemen dat je goed gezond bent en dat je tevreden bent in Brussel. Ik ben niet ziek geweest, hoewel iedereen aan boord dat wel is geweest. Adieu mijn vriendin, ik verlang ernaar je spoedig te zien. NAP'

Gedurende het verblijf van de keizer aan boord vergat hij zijn mannen en Hollandse bemanning op de schepen niet, hij liet aan een ieder een extra rantsoen wijn verstrekken.

Net als aan de wal stond Napoleon aan boord elke dag om 6 uur op en werkte hij gestaag door en wilde over alles gerapporteerd worden: '22 van de 24 uur moeten nuttig worden besteed.'

Behalve brieven schreef hij ook diverse decreten tijdens zijn verblijf op de Charlemagne. Eén betreft de pers, gedateerd op 26 september 1811. In dit decreet

bepaalt Napoleon dat er behoudens enkele uitzonderingen geen advertenties meer in de staatkundige bladen mochten verschijnen en dat in elk departement een afzonderlijk annonceblad moest worden opgericht. Op vrijdag 27 september was het weer rustiger geworden en verliet Napoleon de Charlemagne. Die dag bezocht hij Vlissingen. De volgende dag, 28 september, reisde hij naar Middelburg en Veere en via Middelburg weer terug naar Vlissingen.

Bombast in Veere

Veere was in de 16de eeuw een bloeiende stad, vooral te danken aan haar positie als Schotse stapelplaats. In de 17de eeuw werd Holland steeds rijker en machtiger. Een eeuw later, in de Franse Tijd, veranderde Veere in een arm vissersdorpje. Maar het stadje, dat toen nog aan open zee lag, moest van Napoleon worden getransformeerd tot een militair bolwerk.

Veere was in 1809 een doelwit van de Engelse invasie geweest. Napoleon had even daarvoor zijn broer Lodewijk, koning van Holland, daar al voor gewaarschuwd. In een brief van 11 maart schrijft hij: 'Draag zorg voor de verdediging van Holland en organiseer op zijn minst 20.000 man paraat onder de wapenen [...] teneinde uw land te beschutten tegen elke inval, want de oorlog kan elk moment uitbreken. Al mijn troepen zijn ingezet en U zult beslist in de maand juni of september worden aangevallen.' Hij herhaalde zijn waarschuwing een maand later: 'Roep mannen op, organiseer uw nationale gardes en uw troepen om U te verdedigen. Reeds lang houd ik niet op U dat te zeggen. Het zal niet lang meer duren voordat het onheil U zal treffen.'

Toch leken de Fransen en de Hollanders volkomen verast toen de Engelsen aan de horizon verschenen.

Mr. Jacob Hendrik Schorer, burgemeester van Middelburg, schreef in zijn dagboek: 'Vrijdag laatst (28 juli) waren wij en familie met alle de kindren te Domburg, vrolijk en wel. Wij zagen op de duinen wel veel Engelse schepen, tot 16 toe, maar hadden weynig gedagten, dat het getal binnen korten zoo aanmerkelijk zoude vermeerderd worden. Saturdagsmorgen (29 juli) vroeg wierd ik gewekt met de tijding, dat de Engelsche vloot voor de wal was, hetgeen de commandant mij had laten zeggen.'

De seinpost in Domburg gaf het bericht van de aanwezigheid van de vloot door via seinposten langs de kust. Het bericht bereikte nog diezelfde dag de minister van Oorlog, generaal Cornelis Rudolphus Theodorus Krayenhoff (1758-1840). Lodewijk Napoleon was in Aken en werd daar ingelicht. Ook in Parijs kwam het bericht via seinposten aan.

Om 8 uur 's ochtends begon het bombardement van Veere dat tot vroeg in de middag duurde. De zee was woelig en het schieten gebeurde nogal onnauwkeurig. Tijdens de aanval werd de bombastische, laatgotische kruisbasiliek, de Grote Kerk, zwaar beschadigd en als hospitaal ingericht.

Dwargarbeiders

In de maanden na de overwinning door de Engelsen bleef het rommelen op de Zeeuwse eilanden. Vanaf de torens van Middelburg en Veere konden de Engelsen zien dat de Fransen batterijstellingen langs het Sloe (voormalig vaarwater tussen Walcheren en Zuid-Beveland) opwierpen en sloepen samentrokken. Het inmiddels op Walcheren ingestelde Engelse militaire bestuur zette honderden boeren als dwargarbeiders aan het

werk om versterkingen op te werpen aan het Sloe tussen Veere en Arnemuiden. Maar na de bekendmaking in Londen van de vrede tussen Oostenrijk en Frankrijk (Verdrag van Schönbrunn), werd het bevel tot terugtrekken van Walcheren gegeven (4 november 1809).

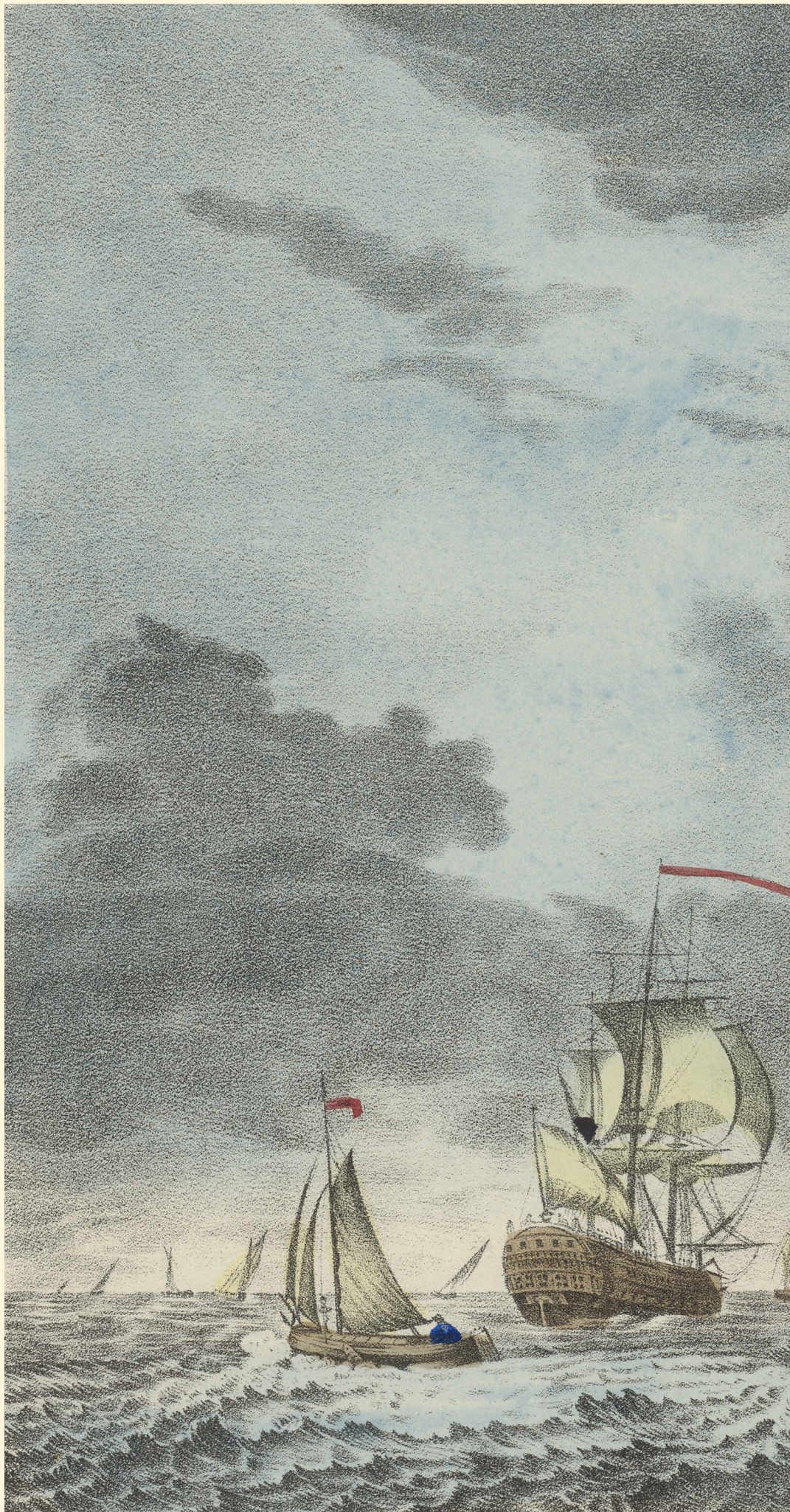
Ook het vertrek ging niet zonder slag of stoot. De Engelsen gaven orders om de belangrijkste havenwerken en fortificaties te vernielen, en arsenalen en

De seinpaal op het duin te Domburg. De Fransman Claude Chappe (1763-1805) is de uitvinder van een seinsysteem van optische telegrafien of semaforen. De Hollandse kusttelegraaf bestond uit een mast met een ra, waaraan bollen gehesen werden. Door de bollen op verschillende manieren op te hangen, konden cijfers en letters gevormd worden. Bij goed weer en goed zicht konden berichten in enkele minuten worden door-geseind. Reconstructietekening uit circa 1820.

Zeeuws Archief, KZGW, Zelandia Illustrata II-0117.

→ Gezicht op de stad
Veere, vanuit zee,
met vrachtschepen en
oorlogsschepen. Op de
achtergrond de Grote
Kerk. Steendruk in kleur,
uitgever Glenisson
& Genechten, 1782.
Zeeuws Archief, KZGW,
Zelandia Illustrata II-1008.

magazijnen in brand te steken. In de ochtend van eerste kerstdag voer het laatste Engelse schip van de rede van Veere weg. Admiraal Strachan had tot het einde de inscheping geleid. Vervolgens werd het eiland Walcheren op 27 december 1809 door Frankrijk geannexeerd en toegevoegd aan het departement Schelde.

Symbool van glorie en verval

Napoleon bezocht Veere op 10 mei 1810 en op 28 september 1811, om er op toe te zien dat de nieuwe vestingwerken aan zijn hoge eisen zouden voldoen. In zijn opdracht werd Veere, in een tijdsbestek van twee jaar, getransformeerd tot een militair bolwerk. Voor het verstevigen van de vestingwerken werd er veel door de Fransen afgebroken. Napoleon wilde ook het buitenhuis van de burgemeester aan de verdediging opofferen. Er zou een ravelijn worden aangelegd op de plaats waar buitenplaats Borndal lag, indertijd eigendom van de Veerse burgemeester Adriaan Jacobze (1758-1825). Met een smeekbede aan Napoleon werd echter bereikt dat het plan werd gewijzigd.

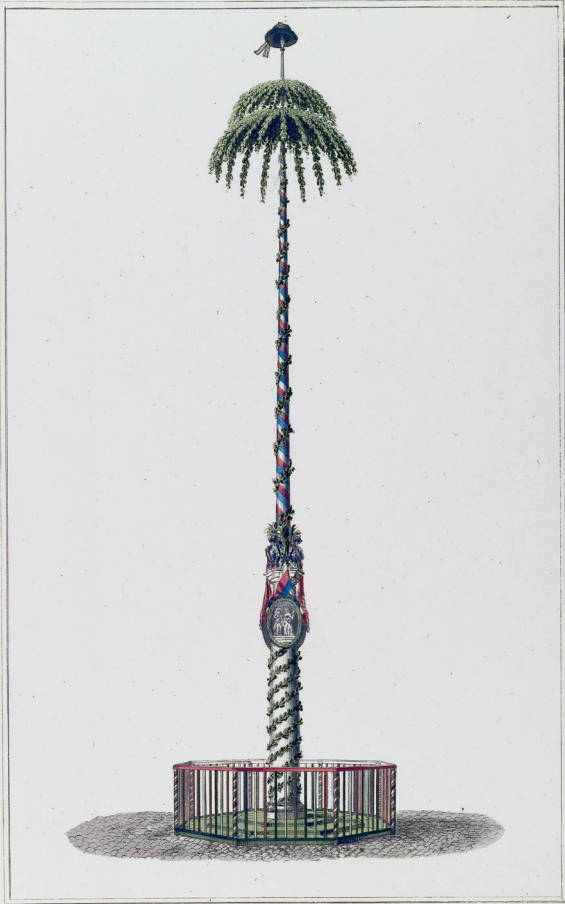
De stad kreeg een nieuwe gordel van vestingwerken en de Grote Kerk werd opnieuw 'misbruikt'. De Fransen verbouwden de kerk tot paardenstalling en hospitaal. Het interieur werd geheel verwijderd, de gotische ramen werden grotendeels dichtgemetseld en er werden vier vloeren in het gebouw gelegd. Na het vertrek van de Fransen in 1814 kwam de voormalige kerk van 1823 tot 1829 in gebruik als werkhuis voor bedelaars. Ten tijde van de afscheidingsperikelen met België werd het gebouw van 1823 tot 1829 weer hospitaal, maar nu voor het Nederlandse leger.

De Grote Kerk is hét symbool van de geschiedenis van glorie en verval van de eens bloeiende havenstad Veere. Het verval is heden ten dage zicht- én hoorbaar: ook op een doordeweekse dag lijkt het plaatsje verlaten en is het er doodstil. Als je Veere nadert, 'schrik' je bijna van de enorme omvang van de Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk, die de kleine, schone, historische kern van Veere aan de zuidostrand domineert. Sinds de jaren negentig van de 20ste eeuw heeft de Grote kerk een culturele functie als het Muziek Podium Zeeland.

→ De Grote Kerk van Veere.
Foto: Roy de Beunje.

↓ Vrijheidsboom op de Markt te Middelburg. Tekening in kleur, 1795.
Zeeuws Archief, KZGW, Zelandia
Illustrata III-0287A.

AFBEELDING VAN DEN VRYHEIDS-BOOM
te Amsterdam geplant op Donderdag den 26ten February, op het REVOLUTIE-PLEIN,
te vooren genaamd den DAM en ingeweid, op Woensdag den 4ten Maart A^o 1795.

